

TEZ, TEZ DANIŞMANLIĞI VE YAYINDA ETİK

Erdem AYDIN

Bilindiği gibi yüksek lisans, doktora ya da tıpta uzmanlık gibi lisans sonrası eğitimlerde öğrenci bir tez hazırlayarak bulunduğu alanın “uzman” ya da “doktoru” olmaktadır. Tezler, bir araştırmacının gurur kaynağıdır; onunla hayat bulur ve kimlik kazanır. Hazırlanan tez, öğrencinin ilerideki akademik yöneliminin aynasıdır. Benim burada değinmek istediğim konu tez öğrencisinin, tezden yararlanarak yaptığı yayınlarda tez danışmanını da yazarlar arasında göstermek zorunda kalmasıdır. Türkiye’de doğru olarak algılanan bu uygulama aşağıda da belirteceğim gibi etik yönden doğru bir tutum değildir.

Danışmanın rolü

Üniversitelerde her tezin hazırlanma sürecinde öğrenciye bir “danışman” atanmaktadır. Danışmanın, teze katkısı tartışmasıdır. Tezin hazırlanma süreci, danışmanın kontrolü ve idaresi altında olmaktadır. Danışman, bu süreçte konu seçiminden, yönetime kadar çok çeşitli basamaklarda katkıda bulunmaktadır. Danışman teze ilgili olarak öğrenciyi eğittiği gibi ona bilimsel-akademik destekte de bulunmaktadır. Bununla birlikte öğrencinin yararlandığı kişiler yalnızca tez danışmanı ile sınırlı değildir. Tez süresince öğrenci birçok kişinin danışmanlığına başvurmaktadır. (1) Örneğin, tez izleme komitesi de bunlar arasındadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki uygulamada, danışmanların tezlerle ilgili yaklaşımı farklı düzeylerde olmaktadır. Öğrencisine sınırsız saat ayıran, kendi tezi gibi sarılan öğretim üyeleri olduğu gibi zar zor ulaşılan, fazla katkı sağlamayanlar da bulunmaktadır. (Danışmanların, tez öğrencisine gerekli zaman ve ilgiyi göstermek yolunda çok önemli etik yükümlülük taşıdıklarına ayrıca işaret edelim)

Ülkemizde, teze konu edinilen araştırma, bulgu ve değerlendirmelerin bilim dünyasına aktarılması sırasında, danışman ismine yazar olarak yer vermek olağan bir beklenti haline gelmiştir. Öğrenci, tezinden yararlanarak ortaya koyduğu yayınlarda danışmanının ismini de koymak zorunda kalmaktadır. Bu zorunluluk, akademik gelecek için bir korkudan kaynaklanabileceği gibi böyle olması gerektiği yönündeki yerleşik genel inançtan da kaynaklanıyor olabilir. Kusuz her danışman böyle bir ortaklığı hoş görüyor değildir. Ama bu şekildeki genel zihniyet ve uygulamanın bulunduğu da bir gerçekliktir. Oysa danışmanın, bir teze yaptığı genel “danışmanlık” katkılarını bir makaleye yazar olmayı hak kazandıracak bir katkı değildir.

Etik yükümlülükte ilişkiler

Bir akademisyenin, akademik birincil görevi eğitim ve araştırma üzerinedir. Üniversitelerde eğitim lisans ve lisanüstü düzeylerde yürütülür. Bir akademisyenin eğitici kimliği her iki düzey için de geçerlidir. Lisans düzeyinde eğitici olmakla, master/doktora düzeyinde eğitici olmak

Prof. Dr. Erdem AYDIN
Hacettepe Üni. Tıp Fak. Deontoloji, Tıp Etiği ve Tarihi AD.
eraydin@hacettepe.edu.tr

arasında fark yoktur. Danışmanlık, eğitimciliği değiştiren bir olgu değildir. Öğretim üyesi nasıl bir konuda öğrencisini bilgilendiriyor ise aynı şekilde tezin oluşması sürecinde de onu bilgilendirmekte ve eğitmektedir. Tezin nasıl hazırlanacağı, hangi yöntem uygulanacağı, içeriğine ilişkin çeşitli katkılar, nerelere başvurulacağı gibi bilgi ve yönlendirmeler eğitimden başka nasıl algılanabilir ki... "Danışmanlık müessesinin" anlamı budur. Danışman olmak ortak bir çalışmaya başlamak değildir. Bu görev öğretim üyesinin asli görevidir; tercih meselesi bir görev de değildir. Dolayısıyla danışmanların emek ve katkılarını, tez ortağı olarak yorumlamak doğru değildir.

Tez içeriğinin çok isimli yayınlara dönüştürülmesi tez sahibinin, kendi eserini sahiplenmesini güçleştirmektedir. Bir tez, sahibinin ürünüdür ve her zaman onun ismiyle anılacaktır. Tez doğru ya da yanlış argümanlar taşıyor olabilir. Bu yanlış ve doğrular sahibi tarafından ileride tekrar değerlendirilecek ve tartışılacaktır. Bir çok teze danışmanlık yapan bir öğretim üyesinin tüm bu tez bulgu ve sonuçlarına ortak olmak istemesini bilimsel kimlik açısından anlamak mümkün değildir. Her bilim insanının kendine ait bir kimliği ve çizgisi olmak durumundadır. Ancak o takdirde saygın ve etkili bir bilim insanı olur. Bir öğretim üyesinin, danışmanlık yaptığı gerekçesiyle öğrencilerinin yayınlarında isminin yer almasına "tenezzül" etmesi çok üzücü ve etik yönden doğru bir yaklaşım değildir.

Pratikte yaşananların teorik/sosyal bilimlerle tıp, vd. uygulamalı bilimlerde farklı seyirler izlediği söylenebilir. Birinci alanlarda danışman ile öğrenci arasındaki tezle ilişki düzeyini belirlemek ve aradaki çizgiyi çizmek daha kolaydır. Fakat, örneğin, laboratuvar çalışması ya da hasta üzerinde araştırma yapılan alanlarda danışmanın tezle ilişkisini belirlemek daha güç olmaktadır. Tıpta olduğu gibi, farklı kişi ya da disiplinin katılımını gerektiren bir araştırmanın tez konu yapılması halinde çok yazarlı yayınlar yapmak kaçınılmaz olabilir. Danışman da böyle bir katılımcı ise yayında yer alabilir. Fakat, bu danışman olmaktan değil araştırmacı olmaktan doğan bir haktır. (Aynı şekilde danışmanın bir laboratuvar, vb. yerin yöneticisi olması da yazarlık hakkını doğurmaz). Aksi takdirde, bu bir "yazarlık ikramı" olur.

Yazar olarak yer alabilmek için bir makalede bazı temel noktalarda katkı sağlayıcı rolde olmak gerekir: Örneğin konu fikrinin oluşması, tasarım, bulguların analiz ve yorumu, entelektüel kapsamda makale taslağının hazırlanması ya da eleştirel biçimde gözden geçirilmesi; yayınlanacak yazının son şeklinin uygun görülmesi gibi.. (2) Konumuzla ilgili günümüzdeki bir başka nokta da şudur: Tıpta etik kurullar, araştırma fonları gibi son yıllarda yeni süreçlerin oluşması bu konuda danışmanları sanki "haklı" çıkartır şekle dönüşmektedir. Örneğin, etik kurullar "sorumlu araştırmacı" istemektedirler. "Danışman" kavramının olmadığı bu değerlendirme alanında, "danışman" sorumlu araştırmacı olarak yer almaktadır. Böylece danışmanın, araştırmadaki payı sanki "belgelenmiş" olmakta, araştırmacı olduğu iddiası güçlenmekte ve yayınlar konusunda hak iddia etmesi kolaylaşmaktadır. Oysa, tez için yapılan etik kurul başvurusundaki sorumlu araştırmacı ifadesinin danışmanları koşulsuz "gerçek araştırmacı" haline sokmadığını bilmeliyiz. Danışman olmak, öğretim üyesine tez üzerinde özel haklar doğurmaz. O seviyeye gelmiş birinin öğrencilerinin eserlerine "ortak olma" arzusundan vazgeçmesi gerekir.

Bu bağlamda editörlük etiği açısından neler söylenebilir? Editörün etik yükümlülükleri arasında, yazarların kendi aralarındaki ilişki ve sorunlarından haberdar olma ya da böyle bir konuyu araştırma gibi bir yükümlülük bulunmakta mıdır? Dergiye gönderilen bir yazının

yazarları arasındaki ilişkiyi editör doğrudan sorgulama hakkına sahip olmayabilir. Ancak, bir çalışmanın orijinal olması; duplikasyon, aşırma, masabaşı üretim olup olmaması; yazarların gerçek katkıları, hediye yazarlık bulunup bulunmadığı gibi konular bir biçimde de olsa artık dergi editörünü ilgilendiren konular olarak görülmektedir. Örneğin, orijinal olmayan bir yazının orijinal gibi gösterilmesi ya da “hediye yazarlık” konusuna tamamen ilgisiz kalmak mümkün müdür? Diyelim ki, makale çok önemli bir “buluşu” açıklamaktadır. O yazı ile bilimsel bir gerçek yazarları ile birlikte dünyanın önüne çıkmaktadır. Dergi yönetimi, gerçekleştirdiği inceleme süreciyle o buluşun gerçek sahiplerini onaylamakta ve makalenin bir tür “garantisini” vermektedir. Bu garanti hem bilimsel açıdan hem de etik açıdan bir garantidir. **(3)**

Sonuç ve öneri

Bu sorunla ilgili çeşitli öneriler getirilebilir Fakat, editörlük etiği açısından ise, tezlerden üretilen yayınlarda danışman-öğrenci ilişkisinin ve makaleye danışmanın gerçek katkısının bir biçimde editörler tarafından sorgulanması gerektiği kanaatini taşıyoruz. Geliştirilecek mekanizmalarla editörün bu konuda dikkatli olması, tez danışmanı olmaktan kaynaklanan hak edilmemiş bir yazarlığa araç olmaması gerekir. Yazarın, makalesini hazırlanmakta olan ya da tamamlanmış tezden geliştirdiğini editöre bildirmesi, dipnotta danışmana teşekkür edilmesi gibi basit uygulamalar editörün işini kolaylaştıracaktır.

Kaynaklar

1- Bulger RE. *The work of the academic-scientist. The Ethical Dimensions of the Biological and Health Science*. Eds. Bulger RE, Heitman E, Reiser SJ. Cambridge University Press. New York, 2002. 247-54.

2- Loue S. *Textbook of Research Ethics*. Kluwer Academic/Plenum Publishers. New York, 2000. 154.

3- Bulger RE. *Ethical practice in the publication of research results. The Ethical Dimensions of the Biological and Health Science*. Eds. Bulger RE, Heitman E, Reiser SJ. Cambridge University Press. New York, 2002. 89-96.